

Соболев Д.В.*

ЕВОЛЮЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ІНСТИТУТУ БАНКРУТСТВА: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

В статье рассмотрены существующие на сегодня в экономической науке исследования по проблемам института банкротства как неотъемлемой составляющей развития стран с рыночной экономикой; обобщен опыт теоретических разработок относительно понятия «институт банкротства» и приведено собственное понимание этого сложного современного явления развития экономики.

Ключевые слова: несостоятельность, неплатежеспособность, банкротство, институт банкротства.

У статті розглянуті наявні на сьогодні в економічній науці дослідження з проблем інституту банкрутства як невід'ємної складової розвитку країн з ринковою економікою; узагальнений досвід теоретичних напрацювань щодо поняття «інститут банкрутства» та наведене власне розуміння цього складного сучасного явища розвитку економіки.

Ключові слова: неспроможність, неплатоспроможність, банкрутство, інститут банкрутства.

In the article the recent research of bankruptcy institute problems as an integral part of the market economy countries' development, which are present in economics science to date is been reviewed; the experience of theoretical groundwork of «bankruptcy institute» concept is been generalized and also the author's own understanding of this complicated actual phenomenon of economic growth is given.

Key words: insolvency, bankruptcy, bankruptcyinstitute.

Об'єкт дослідження – банкрутство як інституційна форма економічних відносин сучасного суспільства.

Актуальність дослідження визначається наявністю великої кількості як теоретичних, так і практичних видань, наукових публікацій з проблем банкрутства. Проте єдиної точки зору щодо визначення понять «неспроможності» та «банкрутства», їх розмежування, визначення поняття «інститут банкрутства» й досі відсутнє.

Метою дослідження є на основі аналізу наявних на сьогодні тлумачень надати власне розуміння інституту банкрутства.

Відповідно, для досягнення мети, поставлені наступні завдання:

- 1) вивчити наведені раніше вітчизняними та зарубіжними науковцями визначення понять «неспроможність» та «банкрутство»;
- 2) на основі узагальнення дослідженого матеріалу дати власне тлумачення поняття «інститут банкрутства».

* здобувач Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України
Науковий керівник: доц. Панфілова Т.О.

Досліджуючи будь-яке явище в сучасному економічному житті суспільства, варто спочатку зрозуміти сутність цього явища. Сказане повною мірою стосується й визначення та тлумачення поняття інституту банкрутства. Варто зауважити, що, не дивлячись на величезну кількість публікацій, законодавчих актів різних країн, поняття банкрутства все ще трактується неоднозначно і розуміється різними авторами по-різному.

Ось лише перелік окремих дисциплін, представники яких розглядали питання банкрутства: право та економіка, економіка, право, соціологія, а останнім часом питаннями банкрутства переймається й політологія. Проте навіть сам термін «банкрутство» все ще не отримав однозначного тлумачення. Як справедливо стверджує Л. В. Волков, у науці відсутнє навіть однозначне розуміння етимології слова «банкрут» [5]. Так, одні автори вважають, що слово банкрутство бере свій початок ще з XVI ст. і походить від італійського слова «*bancarotta*», що в перекладі означає «зламаний стіл». Дуже близько, але дещо по-іншому трактує слово банкрутство С. Г. Байкіна. На її думку термін «банкрут» походить з італійського права, так в Італії називали боржників-втікачів (від італ. *banco* – лавка, *rotta* – зламана, дослівно означає зламана лавка, на якій сидів комерсант, що вів торгіву чи фінансову діяльність). Його відмова платити за своїми борговими зобов'язаннями призводила до того, що лавку ламали. Ця обставина була сигналом припинення діяльності комерсанта та попередженням іншим [2, с.3].

Інші автори зазначають, що слово «банкрутство» походить від слова «банк»: через різні причин комерційні банки у середні віки досить часто ставали неспроможними. С. Б. Глушаченко вважає, що саме слово «банкрут» з'явилося в італійських середньовічних містах. А похідними словами в англійській мові були «*bankbroken*», що означало закриття банку [7, с.3].

Нагадаємо, що в російській мові слово «банкрутство» виникло з петровською епохою. І що цікаво, спочатку воно писалося так, як нині це слово пишеться в українській мові: з літерою «у» після «р»

Тлумачний словник української мови подає таке визначення терміну: «Банкрутство – це фінансова неспроможність, розорення, що призводить до припинення виплат по борговим зобов'язанням» [25, с.89]. А ось сучасна економічна наукова література визначає, що банкрутство (*bankruptcy*) – це юридична процедура, за якої майно неспроможного боржника продається, в основному на користь його кредиторів [22, с.31].

Проблемами дослідження співвідношення та тлумачення понять «банкрутство», «неспроможність», «неплатоспроможність» переймаються як відомі вчені-економісти, так і молоді - ті, що лише починають свій науковий шлях. Серед російських науковців найбільш ґрунтовні дослідження у цій галузі проведені Л. В. Волковим, М. В. Вигодським, В.С. Гавриловою, Н. В. Гавриловою, А. В. Кареліним, Є. А. Подколзіною та іншими науковцями, серед вітчизняних авторів варто назвати Н. Ю. Возіянову, О. Кузнецова, Є. М. Андрущак, А. Череп, а серед молодих науковців, праці яких вийшли друком протягом останніх років, на особливу увагу заслуговують публікації О. В. Гук, Л.О.Пластун, О. М. Козляченко та інші.

Зокрема, дослідження, проведене Л. В. Волковим, дозволяє йому зробити висновок, що на сьогодні не створений стійкий та всіма зрозумілий науково-понятійний апарат інституту банкрутства. І юристи, і економісти часто не роблять відмінностей між такими поняттями, як «неспроможність», «неплатоспроможність», «банкрутство». У більшості наукових робіт та практичних статей ці поняття використовуються як синоніми. Досить часто у законодавчих актах та наукових публікаціях поняття «банкрутство» та «неспроможність» отожднюються [5].

Звернемося спочатку до законодавчих актів. З цієї точки зору заслуговує на увагу дослідження О. Кузнецова, в якому автор провів порівняльний аналіз законів окремих країн (України, Росії та Казахстану) і дійшов висновку, що ототожнення понять «неспроможність» і «банкрутство» характерно не тільки для українського законодавства, але і для частини законодавств постсоціалістичних країн, наприклад, для Росії (де навіть у самій назві закону закладено ототожнення цих понять) і Казахстану [16].

Нагадаємо, що у відповідності із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 784-ХІУ (784-14) від 30.06.99 р., банкрутство - визнані господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Цікавим є порівняльне дослідження законодавства країн СНД, проведене А. В. Кареліним. Для розмежування чи ідентифікації понять неспроможності та банкрутства автор пропонує звернутися до вихідних принципів, які покладені в основу процедур, що застосовуються у різних країнах. Зокрема, закон Російської Федерації «Про неспроможність» (банкрутство) від 26.10.2002 №127-ФЗ базується на принципі нездатності боржника до платежів. Аналогічні принципи закладені в законодавстві Білорусі та Узбекистану. А ось в Україні (думка А.В.Кареліна) та Казахстані до цих пір принциповий підхід до банкрутства полягає у використанні критерію недостатності майна, тобто неоплатності боржника (за встановленого перевищення активів над пасивами) [12, с.60].

У російському конкурсному праві сьогодні різниці між поняттями неспроможності та банкрутства немає, між ними спостерігається синонімічність. Так, згідно ст. 2 Закону 2002 р. під неспроможністю (банкрутством) розуміється визнання арбітражним судом нездатності боржника у повному об'ємі задовольнити вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями та (або) виконати обов'язок зі сплати обов'язкових платежів.

Аналізуючи стан банкрутства в Республіці Казахстан, А. А. Корженгулова зауважує, що західне законодавство замість терміну, який вживається в Казахстані, «банкрутство», використовує у наш час термін «неспроможність» [15, с.124].

У ще одного нашого ближнього сусіда Республіки Білорусь між поняттями «неспроможність» та «банкрутство» наявна чітка різниця. Згідно Указу президента Республіки Білорусь «Про деякі питання економічної неспроможності (банкрутства)» «банкрутство є крайнім заходом вирішення проблеми економічної неспроможності, яка повинна застосовуватися тільки у випадку, якщо досудові заходи щодо попередження банкрутства не дали результатів або їх економічно не вигідно застосовувати». Проте, на думку А. В. Кареліна, прагнення авторів білоруського та деяких інших законів підсилити економічний аспект неспроможності не отримало належного втілення в законі, оскільки все зводиться до неплатоспроможності. Так, у законі Казахстану міститься розмежування цих термінів: під неспроможністю розуміється нездатність боржника задовольнити вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями, включаючи вимоги із заробітної плати, а також нездатність забезпечити обов'язкові платежі до бюджету та позабюджетних фондів за рахунок майна, що йому належить. Банкрутством же вважається визнана рішенням суду чи офіційно оголошена у позасудовому порядку за згодою з кредиторами неспроможність боржника, яка є основою для його ліквідації. Отже, у законодавстві Казахстану стадія «неспроможності» переходить у нову стадію «банкрутство» лише після рішення суду [12, с.62].

Скориставшись таблицею, створеною О. Кузнецовим, ми її доповнили власними результатами (по Республіках Білорусь та Молдова). Ці дані дозволяють побачити, яким

чином трактується поняття банкрутства та неспроможності у законодавстві окремих країн пострадянського простору (Табл. 1).

Проте, як показує практика, в багатьох інших країнах визнаються відмінності між досліджуваними поняттями. У деяких країнах вживається лише термін «неспроможність», а термін «банкрутство» взагалі не використовується.

Нагадаємо, що у світовій практиці законодавство про банкрутство споконвічно розвивалося за двома принципово різними напрямками. Один з них ґрунтується на принципах британської моделі, яка розглядає банкрутство як засіб повернення боргів кредитором, що супроводжується ліквідацією боржника-банкрута. Інший, так званий американський спосіб, полягає в тому, щоб реабілітувати боржника, відновити його платоспроможність. Загальновідомо, що в США використовується лише термін «банкрутство» (bankruptcy). Зокрема у Федеральному законодавстві Сполучених Штатів Америки банкрутство трактується як юридична процедура в рамках Федерального права й у веденні федерального суду по справах банкрутств, покликана допомогти боржникам - тим, хто не в змозі повернути кредиторам борги - упорядкувати і почати заново свої фінансові справи [11].

Дещо інший підхід та тлумачення спостерігається в Європейській правовій системі. Згідно з Європейською конвенцією «Про деякі міжнародні аспекти банкрутства», що була створена з метою регулювання даної проблеми в межах країн-учасниць ЄС, банкрутство трактується як процедура, що включає ліквідацію підприємства-боржника, призначення конкурсного керуючого і розподіл майна (конкурсної маси) між кредиторами.

Не можемо не зазначити той факт, що у сучасних умовах у законодавстві розвинених ринкових країн простежується тенденція на зближення, сполучення наведених підходів.

З проведеного аналізу друкованих та електронних джерел, можемо зробити висновок, що на практиці ж для позначення одного й того ж явища застосовуються два терміни: неспроможність і банкрутство. Заміна одного терміна іншим виникло під впливом законодавства та судової практики англійських країн, де ці терміни вживаються як омоніми.

Досліджуючи сучасний стан інституту банкрутства в Росії, А. О. Горелов зауважує, що завдяки неправильному трактуванню цього поняття деякими некомпетентними ЗМІ, у суспільстві складається досить помилкове розуміння економічного та соціального змісту процедур банкрутства. Банкрутство чомусь сприймається лише як спосіб закрити підприємство, ліквідувати його. На жаль, подібні мотиви звучать навіть у виступах економістів-професіоналів, - зауважує автор [8]. Мусимо зазначити, що подібне явище є характерним не лише для Росії, але й для нашої країни.

Таблиця 1. Порівняльна таблиця трактування понять банкрутства та неспроможності в законодавстві окремих країн

Рік	Країна	Закон	Термін
1998	Республіка Узбекистан	Про внесення змін та доповнень в Закон Республіки Узбекистан «Про банкрутство»	• Банкрутство (економічна неспроможність) - визнана господарським судом або оголошена боржником при його добровільній ліквідації нездатність боржника в повному обсязі задовольнити вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями, включаючи нездатність забезпечити сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджету і позабюджетні фонди.

Рік	Країна	Закон	Термін
1999	Україна	Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом N 784-ХІУ (784-14)	• Банкрутство - визнані господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.
2002	Російська Федерація	Про неспроможність (банкрутство)	• Неплатоспроможність – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності.
2003	Республіка Білорусь	Указ «Про деякі питання економічної неспроможності (банкрутства)	• Неспроможність (банкрутство) - визнана арбітражним судом нездатність боржника в повному обсязі задовольнити вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями і (або) виконати обов'язок по сплаті обов'язкових платежів.
2000	Республіка Білорусь	Про економічну неспроможність і банкрутство	• Банкрутство є крайнім заходом вирішення проблеми економічної неспроможності, яка повинна застосовуватися тільки у випадку, якщо досудові заходи щодо попередження банкрутства не дали результатів або їх економічно невігідно застосовувати
2001	Республіка Казахстан	Про неспроможність	• Банкрутство - це засвідчена судом повна неплатоспроможність суб'єкта господарювання.
1997	Республіка Казахстан	Про банкрутство	<ul style="list-style-type: none"> • Неспроможність - фінансове становище боржника, що характеризується нездатністю погасити платіжні зобов'язання • Банкрутство - визнана рішенням суду неспроможність боржника, що є підставою для його ліквідації • Неспроможність - нездатність боржника задовольнити вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями, включаючи вимоги із заробітної плати, а також нездатність забезпечити обов'язкові платежі до бюджету та позабюджетних фондів за рахунок майна, що йому належить.

Не можна не погодитися й з іншим автором – дослідником інституту банкрутства Н. В. Гавриловою. На її думку, не дивлячись на те, що інститут банкрутства є невід'ємним елементом ефективно функціонуючої ринкової економіки, проблеми його становлення та функціонування розроблені недостатньо. Це проявляється в тому, що, по-перше, економісти-практики, підприємці-господарі досить широко використовують категорійний та дослідницький апарат юриспруденції. Дійсно, у багатьох виданнях з економічної тематики банкрутство визначається, перш за все, як юридичний факт після офіційного оголошення боржника банкрутом, та недооцінюється той факт, що банкрутство – явище економічного характеру. Адже правовий підхід з самого початку не розрахований на глибокий аналіз інституту банкрутства як елементу економічної системи [6].

Мусимо також зазначити, що пояснення суті банкрутства як економічного явища ведеться, в основному, з точки зору функціонування цього інституту на мікрорівні, забуваючи при цьому роль інституту банкрутства в макроекономічній системі.

Отже, значна частина авторів, досліджуючи поняття банкрутства та неспроможності, посилається на класичні правові джерела, проте ми зупинимося лише на економічному ас-

пекті дослідження. Традиційно під неспроможністю розуміється незадовільний фінансовий стан підприємства, який характеризується його неплатоспроможністю за своїми зобов'язаннями.

Автор ґрунтовної монографії Л. В. Волков вважає, що часто у російських дослідженнях при вивченні поняття неспроможності із виду випускається, що неплатоспроможність господарюючого суб'єкта за своїми зобов'язаннями є лише зовнішньою формою його внутрішніх проблем, а якщо точніше – результатом неефективності виробництва. Ретельне дослідження будь-якого економічного явища має на увазі вивчення як його зовнішньої форми, так і внутрішнього змісту. Зовнішньою формою неспроможності підприємства є неплатоспроможність, тобто нездатність своєчасно розраховуватись за своїми фінансовими зобов'язаннями. Внутрішнім змістом неспроможності в нормальній ринковій економіці є ступінь ефективності бізнесу нижче певного рівня. Або іншими словами: внутрішнім змістом неспроможності, як складного економічного явища, є неефективність бізнесу, а зовнішньою його формою – його неплатоспроможність. Автор наводить власне розумінні поняття неспроможності – це такий ступінь неефективності підприємницької діяльності (бізнесу), коли об'єм грошових коштів, що генеруються бізнесом, а також накопичених за весь період існування бізнесу ліквідних активів недостатній для задоволення усіх зовнішніх вимог, пов'язаних з такою діяльністю (перед контрагентами, працівниками, податковими органами) [5, с.11].

Суть же авторського підходу А. В. Кареліна до економічної природи банкрутства полягає в наступному: з одного боку, вважає автор, явище неспроможності та банкрутства слід розглядати як економічну категорію, а з іншого - як інститут ринкового господарства, що представляє собою предмет управлінського і правового регулювання. Звідси впливає авторське трактування неспроможності, як економічної категорії: під неспроможністю розуміються економічні відносини, які виникають з приводу невиконання грошово-фінансових зобов'язань суб'єктами ринкового господарства, у якості яких виступають окремі юридичні і фізичні особи, галузеві комплекси і національне господарство в цілому [12, с.62].

І ще один момент цього дослідження, який, з нашої точки зору, заслуговує на увагу: автор прагне встановити співвідношення між поняттями, що розглядаються і робить він це у вигляді причинно-наслідкового ланцюжка: неплатоспроможність - неспроможність - банкрутство.

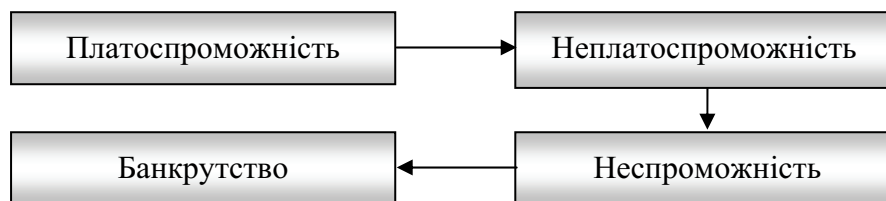
Серед вітчизняних дослідників, варто звернути увагу на монографію Н. Ю. Возіянової. Поряд з іншими досліджуваними питаннями, автор приділяє увагу уточненню поняття «банкрутство» на основі урахування економічного і правового підходів, що дозволило їй більш точно висловити його сутність. Банкрутство розглядається, з одного боку, як міра економічної і юридичної відповідальності суб'єктів господарювання, а з іншого боку - як державно керований процес і як явище господарсько-фінансового стану суб'єкта [4, с.12].

Неплатоспроможність, на думку вченої, - це нездатність суб'єкта розрахуватися за борговими зобов'язаннями із настанням терміну платежу; неспроможність і банкрутство - це юридична оцінка економічного стану і ступеня неплатоспроможності боржника. Як зазначає Н. Ю. Возіянова, і про що ми вели мову вище, аналіз точок зору вчених, законодавчих і нормативних документів про банкрутство України і ряду країн СНД показав, що банкрутство найчастіше ототожнюється з неспроможністю [4, с.7].

Взагалі, у жодному із досліджених джерел ми не знайшли й натяку на те, що немає сенсу у розмежуванні понять, що нами розглядаються. Так, Ю. С. Копчак зауважує, що

важливим елементом при визначенні є уточнення і розмежування основних понять інституту банкрутства: «банкрутство», «неспроможність», «неплатоспроможність» і «платоспроможність» підприємства: «Зокрема, під банкрутством будемо розуміти визнану господарським судом неспроможність підприємства. Тоді під терміном «неспроможність» слід розуміти фінансовий стан підприємства, при якому воно нездатне продовжувати виробничо-господарську діяльність, самотійно відновити свою платоспроможність і задовольнити в повному обсязі вимоги кредиторів окрім ліквідаційної процедури. Відповідно, платоспроможність – фінансовий стан підприємства, при якому воно забезпечує стійку виробничо-господарську діяльність, своєчасно і в повному обсязі виконує свої платіжні зобов'язання. У свою чергу, неплатоспроможність – фінансовий стан підприємства, при якому воно має збої у виробничо-господарській діяльності, не погашає у терміни і в повному обсязі свої боргові зобов'язання, проте здатне це зробити за рахунок реалізації всіх або частини активів, що є у нього».

На думку автора, розмежування даних понять і використання їх в моделі життєвого циклу підприємства дозволяє перейти від факту констатації фінансового стану, що склався, до його прогнозування і попередження. Наведені вище поняття інституту банкрутства склали послідовний ланцюг, який Ю. С. Копчак представляє у вигляді наступної взаємопов'язаної системи (рис. 1).

Рис.1. Система понять інституту банкрутства підприємств [14, с.8]

Нагадаємо, вище ми вже зупинялись на причинно-наслідковому ланцюжку: неплатоспроможність - неспроможність - банкрутство А. В. Кареліна. На нашу думку, такий ланцюжок відповідає дійсному стану справ виникнення банкрутства: спочатку виникає неплатоспроможність, яка переростає у неспроможність, а остання, у свою чергу, може стати банкрутством.

На сьогоднішній день у науковій літературі існує досить багато різноманітних поглядів щодо визначення сутності поняття банкрутства, але не існує єдиного підходу до його трактування. Звернемося ще до деяких джерел та наведемо приклади трактування поняття банкрутства.

На думку О.О. Терещенка, банкрутство підприємства – це наслідок глибокої фінансової кризи, система заходів щодо управління якою не дала позитивних результатів [24, с.13].

Заслуговує на увагу точка зору А. В. Череп, яка вважає, що банкрутство характеризує реалізацію катастрофічних ризиків підприємства в процесі його фінансової діяльності, внаслідок якої воно нездатне задовольнити у встановлені терміни пред'явлені з боку кредиторів вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом [27, с.208].

Банкрутство є крайньою формою кризового стану, коли підприємство не в силах заплатити свою заборгованість та відновити платоспроможність за рахунок власних джерел доходів. Банкрутство є результатом розвитку кризового стану підприємства та ринковим інструментом перерозподілу капіталу [2, с.9]. Як показує практика, банкрутство – неминуче явище ринкової економіки, яке є інструментом її оздоровлення, способом узгодити інтереси усіх учасників товарообігу, - вважає С. Г. Байкіна [2, с.4].

Як бачимо, наведені вище поняття поєднують наявність в ньому «кризового стану», «фінансової кризи». Подібне тлумачення надає й С. М. Онисько: «банкрутство – неспроможність боржника-підприємства платити за своїми борговими зобов'язаннями» [18, с.39].

Отже, існує велика кількість визначень поняття банкрутства, але, на думку С. Г. Байкіної, найбільш чітко дає Н. А. Бреславцева. Нею визначено, що банкрутство – це цивілізована форма вирішення конфлікту, який виник між кредиторами та боржником, яка дозволяє певною мірою зберегти інтереси обох сторін, тому що після завершення процедури банкрутства колишній боржник звільняється від зобов'язань, пов'язаних з бізнесом, що загинув, та знову має можливість підприємництва, а кредитор, у свою чергу, отримує частину затрачених коштів [2, с.10].

Вивчаючи літературу за темою дослідження (як друковані, так і електронні видання), ми звернули увагу на різноманітні визначення поняття банкрутства: «інститут ринкової економіки», «засіб порятунку активів», «могутній інструмент промислової політики»; «невід'ємний елемент ефективно функціонуючої ринкової економіки», «інструмент досягнення тих чи інших цілей економічної політики держави», «механізм повернення боргів» тощо. Знову-таки, звернемося до першоджерел.

«Банкрутство – це один з ключових елементів ринкової економіки... З економічного погляду банкрутство є неспроможністю продовження суб'єктом, який має значні борги перед кредиторами і зобов'язання перед бюджетом, своєї підприємницької діяльності внаслідок її економічної нерентабельності й безприбутковості. Наслідком незадовільного фінансового стану більшості вітчизняних підприємств стало катастрофічне збільшення їх кредиторської і дебіторської заборгованостей. Неплатоспроможність є, у свою чергу, підставою для оголошення підприємства банкрутом» - вважає Є. М. Андрущак [1, с.30].

І. Благун та Ю. Копчак розглядають банкрутство також як невід'ємний елемент ринкової економіки, який дає змогу перерозподілити обмежені ресурси й ефективно їх використовувати, є засобом захисту майнових прав власників [3].

Отже, і Є.М. Андрущак, і І. Благун та Ю. Копчак щодо банкрутства вживають термін «елемент» ринкової економіки. О.В. Коваленко та К.В. Пралічен також банкрутство розглядають як необхідний елемент ринкової економіки та негативний наслідок дії економічної кризи [13, с.100].

З точки зору інших дослідників, банкрутство – це механізм. Зокрема, О. Л. Пластун вважає, що банкрутство «з одного боку - це механізм повернення боргів кредиторів або ж результат глибокої фінансової кризи неплатоспроможності підприємства, свого роду система природного добору тощо, з іншого, метод нечесної конкурентної боротьби» [19, с.257].

С. Я. Єлецьких та Г. В. Тельнова вживають термін «система банкрутства»: «Система банкрутства включає цілий ряд логічних причинно-наслідкових, організаційних і методичних засобів, забезпечуваних державними органами влади» [9, с.41].

То що ж все-таки: інститут банкрутства, механізм чи система банкрутства? На нашу думку – інститут банкрутства. Наведемо деякі точки зору інших авторів на підтвердження власної.

Але спочатку – про поняття інститут. Інститут - (лат. Institutum встановлення, установа) - певна організація суспільної діяльності і соціальних відносин, яка втілює в собі норми економічного, політичного, правового, морального тощо, життя суспільства, а також соціальні правила життєдіяльності та поведінки людей; функція соціальних інститутів - регулювання тих чи інших сфер соціальних відносин; у праві - сукупність норм

права, регулюючих які-небудь однорідні, відокремлені громадські суспільні відносини, наприклад, інститут громадянства, інститут наслідування». П. А. Покритан наводить твердження, згідно якого інститут банкрутства - сукупність умов, правил, механізмів і норм, що визначають виробничо-фінансове становище підприємства, націлений на санірування економіки [21, с.83]. Є. Журабська та К. Сонін вважають банкрутство одним з найважливіших інститутів будь-якої ринкової економіки, зауважуючи при цьому, що його механізм визначається законом про банкрутство [10, с.127].

На думку О. А. Татаурової, банкрутство, як і будь-який інший економіко-правовий інститут, слід розглядати як інструмент досягнення тих чи інших цілей економічної політики держави. У першу чергу інститут банкрутства повинен служити механізмом встановлення більш ефективного режиму управління ресурсами на рівні підприємства. На різних стадіях банкрутства виникає ряд управлінських проблем, від вирішення яких багато в чому залежить доля підприємства [23, с.7].

С. В. Углова вважає інститут банкрутства одним із найважливіших елементів ринкової економіки, який покликаний стимулювати результативну діяльність господарюючих суб'єктів, сприяти ліквідації неефективних підприємств. У цілому, дії інституту банкрутства спрямовані на забезпечення реструктуризації проблемних підприємств у широкому розумінні, переводячи їх із категорії не конкурентноздатних в категорію конкурентноздатних [26, с.3].

Згідно точки зору Є.А. Подколзіної, під інститутом банкрутства розуміють сукупність правил, що регулюють поведінку економічних агентів в певній галузі, механізми примусу до їх виконання та трактувань, які визначають варіанти використання та слідуванням правилам [20].

Звичайно, наведений перелік точок зору далеко не повний і його можна було б продовжувати. Проте, на нашу думку, можна погодитись з тими дослідниками, які вважають, що інститут банкрутства є найважливішим елементом механізму ринкової економіки, а його призначення полягає в захисті соціально-економічних процесів від наслідків неефективної або недобросовісної діяльності їх учасників та невиконання взятих на себе зобов'язань.

Досліджуючи різні точки зору провідних та молодих науковців, можна зробити висновки, що в ході еволюції ринкових відносин банкрутство як економічне явище трансформується в інститут банкрутства як один з найбільш важливих елементів інфраструктури ринку. Інститут банкрутства виростає з банкрутства-інструменту, покликаного цивілізованим шляхом виводити з ладу непрацюючі господарські одиниці. Банкрутство-інструмент відрізняється від банкрутства-інституту: за його цілями; за способами їх досягнення.

Як вважає П. Михайліді, сьогодні інститут банкрутства має бути механізмом запобігання непродуктивному використанню активів підприємств; бути інструментом реабілітації підприємств, які опинилися на межі банкрутства, однак мають значні резерви для успішної фінансово-господарської діяльності в майбутньому та сприяти якнайповнішому задоволенню претензій кредиторів [17].

Розглядаючи істинне призначення інституту банкрутства, його економічний зміст А. Горелов вважає, що банкрутство, як і будь-який інший економіко-правовий інститут, варто розглядати як інструмент досягнення тих чи інших цілей економічної політики держави. Економічний зміст інституту банкрутства в тому і полягає, що цей інститут має служити механізмом встановлення більш ефективного режиму управління виробничими ресурсами на рівні господарських одиниць - підприємств. Із цього витікає висновок, що бан-

крутство – це не руйнівна, а творча сила (російською мовою «созидательная»), спрямована, в першу чергу, на відновлення нормальної роботи підприємства. Тільки ті матеріальні ресурси та структури управління ними, які в принципі не можуть ефективно використовуватися (або іншими словами – давати прибуток), мають бути ліквідовані. Але у більшості випадків відсутня принципова необхідність ліквідувати підприємство [8].

Відомо, що існує дві ознаки трансформації банкрутства-інструменту в банкрутство-інститут. Першою ознакою того, що банкрутство як інструмент трансформується в більш складну систему економічних відносин з приводу неспроможності підприємств, є перенесення акцентів з особистої відповідальності за ситуацію банкрутства на превентивні заходи щодо потенційних банкрутів.

Друга ознака формування банкрутства як інституту полягає в значному зростанні числа банкрутств господарюючих суб'єктів, що знаходить своє відображення в поступовому виділенні правової бази неспроможності із зведення загально цивільного і кримінального законодавства в самостійну галузь права.

Виходячи з вищенаведених тлумачень поняття інституту банкрутства науковців, та беручи до уваги основні критерії будь-якого економічного інституту (як форма поведінки учасників суспільного виробництва - формальні та неформальні правила економічної поведінки; як сукупність правил, пов'язаних з ними механізмів реалізації та норм поведінки, які структурують та полегшують взаємодію між людьми тощо), візьмемо на себе сміливість та наведемо власне бачення та визначення інституту банкрутства.

Інститут банкрутства – це комплексна система, до якої входять нормативно-правове забезпечення (закон та низка підзаконних актів про банкрутство), певне коло суб'єктів-учасників процедури банкрутства (держава в особі регулюючого органу, судова інстанція, підприємство-боржник, його власник та працівники, кредитори, інвестори, арбітражний керуючий), механізм проведення процедури банкрутства (досудова санація, судова санація, мирова угода, ліквідація), механізм розподілу майна боржника, механізм діагностики та попередження стану банкрутства. Важливо, що далеко не всі підприємства-боржники при проведенні процедури банкрутства отримують статус банкрута, адже інститут банкрутства покликаний, перш за все, стимулювати результативну діяльність господарюючих суб'єктів, а вже потім сприяти ліквідації неефективних підприємств. У цілому, дії інституту банкрутства спрямовані на забезпечення реструктуризації проблемних підприємств у широкому розумінні, переводячи їх із категорії не конкурентноздатних в категорію конкурентноздатних.

Висновок Інститут банкрутства виникає разом з інститутом власності і є необхідною складовою функціонування власності з моменту її появи до повного зникнення.

Сьогодні пересічні підприємці розуміють банкрутство, як фінансовий крах підприємства, після якого настає обов'язкова ліквідація підприємства та припинення його діяльності. Переважна більшість людей ділового світу сприймає банкрутство, як особистий провал, невдачу, руйнацію сподівань та втрату останньої надії. На жаль, в нашій країні дуже часто банкрутство підприємства означає крах та припинення його життєдіяльності. У зарубіжних країнах (зокрема, США) це лише етап в історії розвитку будь-якої фірми, компанії, після якого компанія може покращити свій стан та стати продуктивнішою. Це, так званий, «новий старт».

Інститут банкрутства на сьогодні пройшов досить тривалий шлях розвитку, але навіть нині існують проблеми щодо його науково-понятійного апарату. І юристи, і економісти часто не роблять відмінностей між такими поняттями, як «неспроможність», «неплатоспроможність», «банкрутство». У значній частині науково-теоретичних робіт та практич-

них статей ці поняття використовуються як синоніми. Нагадаємо, що у більшості зарубіжних країн використовується поняття «неспроможність», а термін «банкрутство» взагалі не використовується. То можливо й нам варто дослухатися до тих науковців, які вважають за потрібне замість терміну «банкрутство» використовувати термін «неспроможність». Тому ще й сьогодні перед наукою стоїть завдання створити такий понятійний апарат, щоб він був зрозумілий не лише для науковців, алей для пересічних підприємців-практиків. Але поки що ми живимо традиційний вислів – «банкрутство», проте ратуємо про заміну його на «неспроможність». А поняття «банкрут» та «банкрутство» залишити для використання останньої стадії процесу неспроможності – судової. Але це - тема окремої розмови.

Список використаних джерел

1. Андрущак, Є.М. Удосконалення інституту банкрутства /Є.М. Андрущак // Фінанси України. – 2001. - №9. – С. 29-36.
2. Байкина С. Учет и анализ банкротств: Учебное пособие // <http://lib.rus.ec/b/138765>
3. Благун, І. Проблеми неплатоспроможності та банкрутства підприємств в економіці України /Благун І., Копчак Ю. // Економіст. - 2004. - № 9. - С. 46-49.
4. Возіянова, Н. Ю. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління банкрутством: Автореф. дис....канд. екон. наук. – Донецьк, 2001. – 18 с.
5. Волков, Л. В. Особенности банкротств российских предприятий: Дис. .. канд. экон. наук. – М. 2000. – 249 с.
6. Гаврилова, Н. В. Формирование института банкротства и его роль в экономике переходного периода : Дис... кан. экон. наук. – М., 2000. – 157с.
7. Глушаченко, С. Б.. Становление института банкротства в странах Древнего Востока и Античного мира / Глушаченко С. Б., Пиджаков А. Ю., Иванов П. Д. // История государства и права. – 2005. - №5. – С. 2- 3.
8. Горелов, А. О российской специфике института банкротства: экономический смысл банкротства // Рынок ценных бумаг.-1998. - № 19.// <http://www.lin.ru/document.htm?id=863417680622536575>
9. Єлецьких, С. Я. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навчальний посібник / Єлецьких С. Я., Тельнова Г. В. – К. : ЦУЛ, 2007. – 176 с.
10. Журабская, Е. Экономика и политика российских банкротств / Журабская Е., Сонин К. // Вопросы экономики. – 2004. - № 4. - С. 118-135.
11. Ирнов О. Банкрутство в Америке // <http://bankr.tst.ru/statji/amerika.shtml>.
12. Карелин, А. В. Законодательство стран СНГ о несостоятельности (банкрутстве) // Внешнеэкономический бюллетень. – 2003. - №9. – С.59 -67.
13. Коваленко, О. В. Загроза банкрутства промислових підприємств як наслідок економічної кризи / Коваленко О. В., Пралічен К. В // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2010. – № 2. – С. 100-104.
14. Копчак, Ю. С. Оцінка і прогнозування неплатоспроможності підприємств: Автореф. дис. канд. екон. наук. – Хмельницький, 2005. – 19 с.
15. Корженгулова, А. А. Сущность и развитие антикризисного управления предприятием // Экономика. – 2001. - №1. –С. 124 –129.
16. Кузнецов, А. Механизм государственного управления банкротством: организационно-экономический аспект // http://sebweb.narod.ru/libr_1_3_1.htm.
17. Михайлиди, П. Банкрутство: Дубина конкурентной борьбы или инструмент повышения эффективности экономики? // Зеркало недели. – 2004. - №35 (510).

18. Онисько, С. М. Фінансова санація та банкрутство підприємств : Підручник. – Львів : Магнолія, 2009. - 268 с.
19. Пластун, О. Л. Визначення сутності поняття «банкрутство» у сучасній науковій літературі // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. -2005. - №2. – С. 257- 262.
20. Подколзина, Е. А. Формирование института банкротства в России: стимулы и поведение участников процедуры банкротства: Автореф. дис... канд.. экон. наук. – М., 2007. – 25 с.
21. Покрытан, П. А. Теория антикризисного управления : Учебно-практич. пособ. – М.: Изд. Центр ЕАОИ, 2007. – 327 с.
22. Словник сучасної економіки МАКМІЛЛАНА/ Пер. з англ. – К.: АртЕк, 2000. – 640 с.
23. Татаурова, О. А. Оценка несостоятельности предприятий с целью повышения эффективности принятия решений в процессе банкротства: Автореф. дис...канд. экон. наук. – Хабаровск, 2007. – 20 с.
24. Терещенко, О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : Навчальний посібник. – К. : КНЕУ, 2000. – 412 с.
25. Тлумачний словник української мови. – К.: Вид-во «Аконіт», 1999. – 644 с.
26. Углова, С. В. Институт банкротства как инструмент реструктуризации промышленных предприятий: Автореф. дис... канд. экон. наук. – М., 2010. – 26 с
27. Череп, А. В. Фінансова санація та банкрутство суб'єктів господарювання: Підручник. – К. : Кондор, 2006. – 380 с.